

Petkov Ingrid

La influencia de la lengua náhuatl sobre el vocabulario de la lengua española hablada en Veracruz (México): interferencias lingüísticas

1. A disszertáció témája és célkitűzései

A kisebbségi nyelvek kutatása különleges fontossággal bír napjainkban, amikor az egyre inkább globalizálódó világunkban a nyelvek és kultúrák összeolvadnak, vagy legalábbis jelentős hatást gyakorolnak egymásra, s ennek következtében a nagyobb presztízsiúké fokozatosan bekebelezik a kisebb lélekszámú vagy tekintélyű „kisebbségi” nyelveket, aminek egyenes következménye a kisebbségi nyelvet beszélők számának csökkenése, majd fokozatos kihalása. Ilyen esetben rendkívül fontos feladat ezen nyelvek számbavétele, megismerése, leírása például nyelvészeti vagy antropológiai szempontból. A nyelvek megőrzése érdekében - leírásukon túl - elsőrendű fontossággal bír a pozitív hozzáállás kialakítása a beszélőkben, mivel azt megmenteni, megőrizni csak „belülről” lehet, ha a nyelv használóiban tudatosul, hogy nyelvük és ebből következően kultúrájuk identitásuk alapköve. Ezt sokféle módon lehet támogatni: megfelelő anyagi, jogi háttér biztosításával, pozitív hozzáállás kialakításával már a gyermekkortól kezdve, akár úgy, hogy megmutatjuk, milyen jelentős hatással van a többségi nyelvet beszélő közösségre a kisebbségi nyelv vagy kultúra. E dolgozat szerény hozzájárulás mindezekhez, azáltal, hogy azt vizsgálja, milyen hatással bír a náhuatl nyelv szókincse a mexikói spanyol beszédre.

A mexikói spanyol egyik jellegzetes vonása az indián eredetű szókincs használata, amely speciális ízt ad az ott beszélt spanyolnak. Ennek jelentős része már annyira beleillesszkedett a helyi spanyol nyelvbe, hogy beszélői sok esetben észre sem veszik, amikor „kölcsonszót” használnak.¹ A téma azért is különösen izgalmas, mert két nagyon eltérő nyelvről van szó, amely kölcsönösen alkalmazkodott egymáshoz a sok száz éves együttélés során, és nagy számban vettek át egymástól szavakat.

A náhuatl nyelvet jelenleg másfél millióan beszélik Mexikó északi részétől Közép-Amerikáig. A régi aztékok nyelve volt és a gyarmatosítás alatt *lingua franca*-ként működött ezen a területen, azaz közvetítő nyelvként szolgált a gyarmatosító spanyolok és a helyi indián lakosság között.

Jelenleg - a maja nyelv mellett - a legnagyobb számban beszélt indián nyelv Mexikóban, habár a kétnyelvű beszélők száma egyre csökken, egynyelvű náhuatl beszélővel pedig más csak külvilágtól nagyon elzárt helyeken lehet találkozni.

Ösztöndíjasként hosszabb időt tölthettem Mexikóban, alkalmam volt megfigyelni, mennyire eltérő hangulatot, árnyalatot kölcsönöznek az indián, elsősorban náhuatl eredetű szavak a mexikói spanyol nyelvnek, illetve kiderült számomra, hogy milyen kevés felmérés készült a témában. Ezek közül a mind ez idáig legátfogóbb, a Lope

¹ A szókincsen kívül, a spanyol nyelv egyéb részeire gyakorolt hatása viszont elenyésző: néhány speciális hang /s/ /s/ és a nemzetségnév képző *-eco* kivételével nem is igen találni mást. (Juan M. Lope Blanch: “Caracterización del español mexicano”, en *Ensayos sobre el español de América*, México, UNAM, 1993. Pág.121.)

Blanch által vezetett kutatócsoport még a 70-es években a mexikóvárosi nyelvhasználatot térképezte fel. Disszertációm **célja** Mexikó, Veracruz állam középső és északi részén a **nahuatl eredetű szókincs vitalitásának**², azaz ismertségének vizsgálata, egynyelvű (spanyol) és kétynyelvű (nahuatl – spanyol) egyetemisták körében.

2. A disszertáció felépítése

A dolgozat felépítése a következő:

1. Bevezető
2. A mexikói (veracruzi) spanyol és a nahuatl nyelv rövid jellemzése
3. A szókölcsönzés és az indián nyelvek hatása az amerikai spanyolra
4. A nahuatl eredetű szókincs vitalitása a veracruzi spanyolban
5. Következtetések a kérdőívek alapján
6. A feldolgozott anyag dokumentációja

A 4. fejezetben szólok a kérdőív kidolgozásáról, amelynek alapján végeztem a kutatást; a kérdőív második és harmadik részének elemzéséről, amelynek során konkrét példákkal hívom fel a figyelmet különböző jelenségekre, majd táblázatokkal, grafikonokkal összesítem különböző szempontokból a kapott eredményeket.

A disszertáció legterjedelmesebb és legfontosabb része a 4. és 5. fejezet. A 4. fejezet bemutatja a felmérés alapján szolgáló kérdőív kidolgozásának folyamatát és tartalmazza a kérdőív második és harmadik részére támaszkodó elemzést. Ebben a részben konkrét példákkal illusztrálom a vizsgált jelenségeket, majd pedig táblázatokban, grafikonokban összesítem különböző szempontokból a kapott eredményeket.

Az 5. fejezet tulajdonképpen a 4. fejezet adatbázisa, egyfajta szószeret, ahol egyenként vizsgálhatóak meg az egyes szavak: szótári etimológiájuk, definíciójuk, a nekik tulajdonított jelentések a kérdőívben, százalékos ismertségük (vitalitásuk) és egyéb megjegyzések találhatóak itt.

3. A kérdőív

A felméréshez készített **kérdőív** 3 részből áll:

- 1) Az első rész az adatközlők személyes adatait tartalmazza (születési hely, lakhely, anyanyelv, kor, stb.), amelyek a kutatás folytatásaként egy későbbi szakaszában kerülnek majd elemzésre, amikor szociolongvisztikai szempontokat is számításba fogok venni.

² Mint köztudott, a szókincs a nyelv leginkább változásoknak kitett területe, ezért hiven tükrözi a társadalomban, kultúrában lezajló változásokat. Az utóbbi években az oktatás, nyelvpolitika és tudományok területén érzékelhető erőfeszítések ellenére - amelyek célja az indián nyelvek és kultúrák megőrzése - sajnálatosan tovább csökken az egynyelvű indiánok, illetve a kétynyelvűek száma a spanyol egynyelvűséggel szemben, ez pedig magával hozza a kultúra és tradíciók elveszését is. Ez a szókincsben jól tükröződik, például bizonyos hagyományos eszközök vagy szertartások, funkciók megnevezésének fokozatos eltűnésében.

- 2) A második a legfontosabb és legterjedelmesebb rész: a feltételezésem szerinti **aktív szókincset** tartalmazza, vagyis a szóban és írásban egyaránt ismert és használt 204 szót, különböző témakörök szerint csoportosítva.

A második rész célja:

- a szavak különböző jelentéseinek, jelentésárnyalatainak megismerése (majd a szótárak által megadott definíciókkal való összevetése), illetve ismertségük arányának vizsgálata Veracruz állam (Mexikó) három településén.
- annak felmérése, hogy vajon a szómeghatározások által levonható-e valamilyen következtetés az adatközlőknek a nahuatl nyelvvél és kultúrával kapcsolatos attitűdjéről.
- annak vizsgálata, hogy a nahuatl eredetű szókincs ismeretét tekintve van-e különbség városban és falvakban élők, illetve egy-, vagy kétnyelvű beszélők között.

- 3) A kérdőív harmadik része a feltételezett **passzív szókincset** tartalmazza, e szavak vitalitásának megismerése érdekében.

A kérdőívet szótárak és szógyűjtemények alapján állítottam össze, majd ezt követően, a Xalapai Egyetemen kipróbáltam és értékeltem a kérdőívet, amelyet végül egy nagyvárosi (Xalapa) és két kistelepülésen lévő egyetemen (Tequila, Ixhuatlán de Madero) osztottam ki egy- és kétnyelvű diákok között. Ezt követte az adatok feldolgozása és kiértékelése.

4. Korpusz

A nahuatl eredetű szavak összegyűjtéséhez a Spanyol Tudományos Akadémia szótárának listáját használtam kiindulópontként. Ezt egészítettem ki Lope Blanch³ szóanyagával. Ez utóbbi alapján válogattam szét a szavakat aktív és passzív csoportba. Majd 4 hónapon keresztül, a napi sajtó termékeiben igyekeztem összegyűjteni a nahuatl eredetű szókincset, hogy további tematikai és használati következtetésekre jussak. A szóanyagot a könnyebb kezelhetőség és átláthatóság érdekében Leander⁴ alapján témák szerint csoportosítottam, a következőképpen: társadalom (sociedad), város (ciudad), öltözködés (arreglo personal), munkaeszközök (instrumentos), növények (reino vegetal), állatok (reino animal), ásványok (minerales), ételek és italok (comidas y bebidas), betegségek és egyéb (enfermedades y otros) Egy-két szó esetében kétség merült fel a nahuatl eredetet illetően, ezeket tervezett további kutatásaimban már nem kívánom felhasználni. Ilyen pl. a *gachupín*, a Mexikóban letelepedett spanyolok gúnyneve. A szó ugyanakkor sok érdekes konnotációval is szolgált a spanyolok megítéléséről: nevezik őket éppúgy „gazdag, jó megjelenésű ember”-nek, mint „embernek, aki túl sokat képzel

³ Juan M. Lope Blanch (1979): *Léxico indígena en el español de México*, El Colegio de México, México.

⁴ Brigitte Leander(1979): *Herencia cultural del mundo náhuatl*, SepSetentas, México.

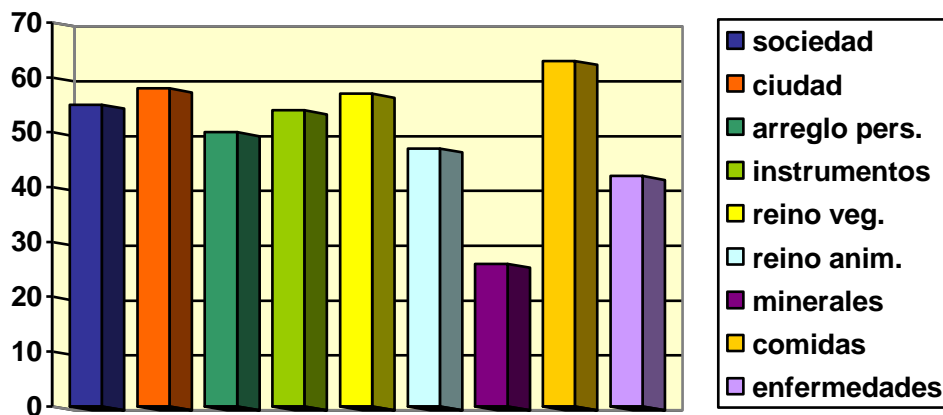
magáról” vagy „személy, aki árulókkal van kapcsolatban”. Véleményem szerint az ilyen jellegű adatok összegyűjtésével és későbbi kiegészítésével értékes konnotációs információkhoz lehetne jutni, ami a tágabb értelemben vett nyelvi, kulturális attitűdök szélesebb megismerését célozza.

5. Általános jellegű megállapítások és következtetések a nahuatl eredetű szókincsről

5.1. Az aktív szókincs

Az aktív szókincset alkotó szavak tályomó része –204-ből 196- főnév, a többi: 3 melléknév és 6 ige.

A kérdőívek eredményei alapján az ételek, italok kategória a legismertebb mindhárom területen, ami nem meglepő a téma hétköznapi fontosságából adódóan. A legkevésbé ismert terület pedig az ásványoké.

Ami a szavak **jelentését** illeti a következő általános megállapításokra jutottam.

- A kérdőívben szerepelt jó néhány olyan szó, amely nemzetközileg ismert, pl. *cacao* (kakaó), *aguacate* (avokádó), *tomate* (paradicsom), *chile* (chilipaprika), *tequila*, *chocolate* (csokoládé), azonban valamilyen oknál fogva az adatközlők sok esetben nem definiálták ezeket, talán, mert nem találták szükségesnek, azok magától értetődősége miatt.⁵ Mások jelezték, hogy ismerik ugyan a szavakat, definíciót azonban szintén nem adtak.
- A kérdőívben szerepeltek olyan szavak is, amelyek egész Mexikóban jól ismertek, tipikusan „mexikói” szavak, pl. *apapachar* (simogatni), *cuate* (barát, haver), *tamal* (banánlevélbe göngyölt ízesített kukoricakása), *cempasúchil* (temetői virág), *copal* (fakéregből készült füstölő), *comal* (vaslap, amin a kukoricalepényt sűtik), *pepenar* (gyűjtögetni, termést összeszedni), stb. Ezeket szinte az összes adatközlő értelmezni tudta, vagyis egyértelműen széles körben ismertek.

⁵

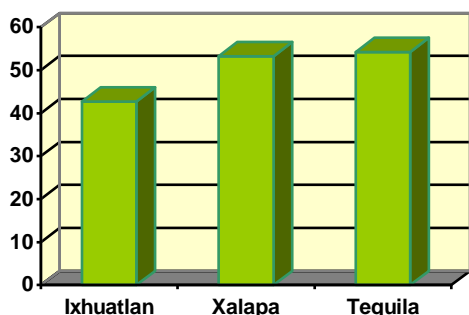
A pontos okok kiderítése további kutatási feladat.

- Olyan szavak is előfordultak, amelyek ismertsége helytől függően változott, pl. a *chamagoso* (sáros, piszkos) szó jól ismert Xalapában, Veracruz állam középső részén; közepesen ismert Tequilában, a központi régióban fekvő egyik faluban, viszont ismeretlennek tűnik Ixhuatlán de Madero-ban, a tartomány északi részén. Vagy a *chichi* szó amely 'mell, kebel' jelentéssel ismert általánosan, amihez Ixhuatlán de Madero-ban a 'kutya', Tequilában a 'sör' jelentés járul. Ennek oka valószínűleg a nahuatl nyelv változataiban keresendő⁶, hiszen a nyelv, főként a szókincs, igen nagy területen beszélt a mai napig és nagy számú változata létezik.

Munkám egyik fő célja a szókincs **vitalitásának**, azaz ismertségének, használatának a megállapítása volt. A vitalitási skálát, amely alapján dolgoztam szintén Lope Blanchtól kölcsönöztem. A kategóriák a következők:

I	Teljesen ismert szavak	99-100%
II	Szinte teljesen ismert szavak	85-98%
III	Közepesen ismert szavak	50-85%
IV	Kevésbé ismert szavak	25-50%
V	Szinte ismeretlen szavak	2-25%
VI	Teljesen ismeretlen szavak	0-1%

A három területet összehasonlítva azt látjuk, hogy Xalapa és Tequila egyetemein nagyobb számban ismerték fel, illetve magyarázták el a nahuatl kifejezéseket: 53,2%-ban és 54,2%-ban, míg Ixhuatlán de Madero-ban csak 42,7%-ban.

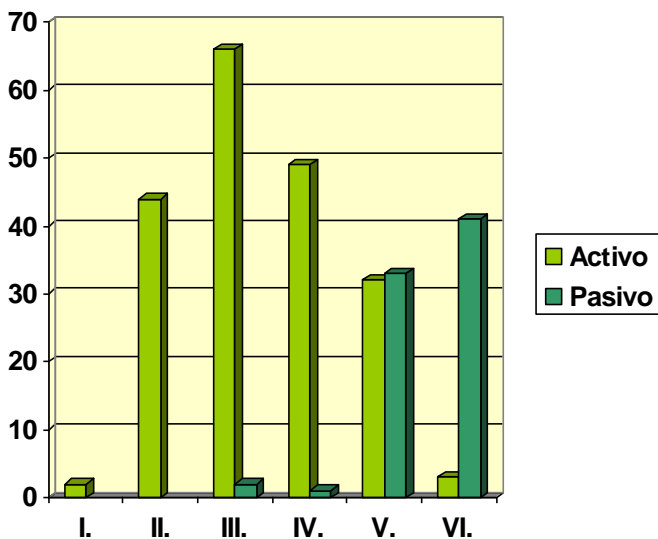

Ezek az adatok –legalábbis egyelőre - elvetni látszanak azt a feltevést, miszerint a falusi és a kétnyelvű diákok jobban ismernék ezt a szókincset. Xalapa és Tequila Veracruz tartomány középső részén helyezkednek el, míg Ixhuatlán de Madero északon, ezért esetleges territoriális különbségekre gondolhatunk, amelynek alátámasztására azonban még további adatok lennének szükségesek.

⁶ Ez természetesen adódhat a kérdőív értelmezési nehézségeiből is.

5.2 A passzív szókincs

A passzív szókincs kiválasztása a kapott eredmények alapján megfelelően sikerült, azaz olyan típusú szavak kerültek ebbe a csoportba és a kérdőív harmadik részébe, amelyeket a megkérdezettek legfeljebb felismerés szintjén azonosítottak be. Ezen szavak legtöbbje már alig vagy egyáltalán nem ismert.

fajta) a IV. kategóriához tartozó, azaz kevésbé ismert.

A kevés értékelhető adat ellenére itt is találunk példákat különböző jelenségekre:

- más vagy több jelentést adnak meg az adatközlők a szótárakhoz képest, pl. a már említett *acahual* szó esetében, ahol a szótári jelentéseken felül megjelenik a szószerinti fordítás az 'elhagyott víz' jelentés, amely nem más, mint a szóösszetétel elemei eredeti jelentésének felidézése: *atl-víz* és *cahualli-elhagyott*.
- jelentős eltérés van a szó ismertségét tekintve a három területen, pl. a *macehual* (*napszámos, szegény vidéki indián*) szó esetében: Xalapában teljesen ismeretlen (VI. kategória), míg Tequilában közepesen ismert (III. kategória), Ixhuatlánban kevésbé ismert (IV. kategória).
- jelentős ismertségi eltérés van város – falu viszonylatban pl. a *jonote* (*növény, melynek kérgéből papírt és kötelet készítenek*) szó esetében, a városban teljesen ismeretlen, míg vidéken 24% illetve 32%-ban ismert, tehát a IV. kategóriába tartozik.

A vizsgált 67 szóból egy kivételével az összes főnév, az az egy, az indulatszavak kategóriájába tartozik. A főnevek többsége valamilyen növényfajtát jelöl. Három kivételével pedig mindegyik az V. illetve VI. vitalitású kategóriába tartozik, tehát alig vagy egyáltalán nem ismertek. A fennmaradt három szó: *total* (*pulyka*), *totomoxtle* (*száraz kukoricalevél*) a III. kategóriához tartoznak, azaz közepesen ismertek, illetve *acahual* (*ugar, napraforgó*

5.3 A helyi sajtóban használt nahuatl eredetű szókincs

Mexikói tartózkodásom idején, 2006 szeptemberétől decemberéig figyeltem a helyi, veracruzai sajtótermékeket, hogy fel tudjam mérni, milyen a nahuatl szavak használatának jellege. A felmérés a *Diario Xalapa*, *Gráfico de Xalapa*, *Milenio*, *AZ Xalapa* nevű lapokra terjedt ki.

Összességében a legtöbb –122- példát a növények kategóriájában találtam, majdnem kétszer annyit, mint a következő leggyakrabban előforduló témában (család és társadalom, 66 példa). További viszonylag gyakran előforduló témák: kultúra, tradíciók, üzlet, politika, irodalom. A 3 leggyakrabban előforduló szó: *cuate* (*barát, haver*) 25-ször, *chile* (*chilipaprika*) 21-szer, *jitomate* (*paradicsom*) 20-szor.

6. A disszertáció végkövetkeztetései

A kutatás megkezdésekor kitűzött célok a következőképpen teljesültek:

- a kitöltött kérdőívek eredményeinek összesítése alapján sikerült megismerni a felsorolt kifejezések különböző jelentésváltozatait és ismertségük fokát, azaz vitalitásukat.

- arra a kérdésre, hogy a szömeghatározások nyomán levonható-e valamilyen következtetés az adatközlőknek a nahuatl nyelvhez és kultúrához való viszonyáról a válasz nemleges; inkább olyan esettel találkoztam, amikor a nahuatl kultúrkörben élő diákok másképpen definiáltak bizonyos szavakat, pl. a *tejolote* (*bagoly*) szó esetében Tequila és Ixhuatlán diákjai többet beszélnek rossz előjelekről és egyéb, a madár köréhez tartozó babonákról: „madár, amit a kuruzslók használnak”, „madár, ami balszerencsét hoz”, míg a xalapai egyetemisták definíciói racionálisabbak, pusztán leíró jellegűek.

- a feltételezés, miszerint a vidékiek, illetve a kétnyelvűek jobban ismernék ezeket a kifejezéseket, negatív eredményt hozott, az egyetlen különbség az között volt, hogy a kétnyelvű beszélők időnként ismerték a szavak etimológiáját, illetve annak alapján magyarázták a jelentést, pl. a *cempasúchil* (*temetővirág*) szónál az etimológia alapján az a definíció is szerepel, hogy „20 virág” (*cepoalli* - 20, *xóchitl* – virág).

A nahuatl eredetű szavak vitalitásának vizsgálatát fontosnak tartottam, részben mert tudomásom szerint a Lope Blanch által irányított Colegio de México keretein belül zajló nagyszabású felmérésen kívül –amely csupán Mexikóváros nyelvének vizsgálatára szorított- nem foglalkoztak behatóbban ezzel a kérdéskörrel. Másrészt, mert – és ez kiderült, amikor a diákok segítségét kértem a kérdőívek kitöltéséhez - a legtöbb mexikói spanyol anyanyelvű nincs tisztában azzal, melyek a nahuatl és általában indián eredetű szavak a nyelvben. Valójában ekkor gondolkodtak el először ezen a kérdésen, illetve tudatosult bennük a nahuatl hatás fontossága a mexikói spanyol nyelvben.

Megítélésem szerint az ilyen kutatások hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a mexikói spanyol anyanyelvű beszélőkben egyfajta büszkeséget és egészséges nemzeti öntudatot

alakítsanak ki, rávilágítva arra, milyen különleges mesztic nyelvvel és kultúrával rendelkeznek.

7. A kutatott téma további vizsgálatának lehetséges irányai

Ez a téma rendkívül széles spektrumú, jelen munkámban csak egy kis részét volt lehetőségem feldolgozni. A továbbiakban a szavak mellett, kifejezések, szólások is megjelenhetnének a feldolgozandó anyagban, hogy ezek vitalitása is értékelhetővé váljék.

Terveim között szerepel a szociolingvisztikai szempontú, alaposabb módszertani és adatbeszerzési technikával történő további kutatás, például a kérdőívek alkalmazása más társadalmi rétegekhez tartozó és eltérő korú megkérdezettekkel, valamint a kérdőíves felmérésen túl irányított és spontán interjúk készítése.